

Marzena Dyjakowska

Katolicki Uniwersytet Lubelski

marzena.dyjakowska@kul.pl

Działalność naukowo-dydaktyczna Profesora Józefa Mazurkiewicza w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim

*Studies, Research and Teaching of Professor Józef Mazurkiewicz
at the Catholic University of Lublin*

STRESZCZENIE

Artykuł jest poświęcony działalności w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Józefa Mazurkiewicza, wybitnego historyka prawa. W 1922 r. rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych. Uczęszczał na seminarium z historii prawa w Europie Zachodniej, prowadzone przez prof. Józefa Rafacza. W 1927 r., po złożeniu egzaminów państwowych, J. Mazurkiewicz uzyskał dyplom magistra prawa. W latach 1926–1929 studiował ponadto historię na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL. W tym czasie odbywał też aplikację sądową, którą zakończył, składając egzamin sędziowski, a po odbyciu służby wojskowej odbył aplikację adwokacką. W opracowaniu zostały omówione jego publikacje napisane podczas studiów oraz pracy w KUL. Opisano także jego starania o uzyskanie stopnia naukowego doktora. Ponieważ 23 czerwca 1949 r. Minister Oświaty podjął decyzję o likwidacji Sekcji Prawnej w ramach Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL, J. Mazurkiewicz od 1 września 1949 r. podjął pracę na powstałym wówczas Wydziale Prawa UMCS, gdzie kierował Katedrą Historii Ustroju i Prawa Polskiego (od 1950 r. noszącą nazwę Katedra Historii Państwa i Prawa Polskiego).

Słowa kluczowe: Józef Mazurkiewicz; historia prawa, Katolicki Uniwersytet Lubelski

W dorobku naukowym Jubilata znajdują się publikacje poświęcone twórcom lubelskiego ośrodka historycznoprawnego¹. Do twórców tych należy Pro-

¹ Zob. np. W. Witkowski, *Lubelscy historycy prawa: Leon Halban, Witold Sawicki i Józef Mazurkiewicz*, [w:] *Prawo, kultura, uniwersytet. 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, red. A. Dębiński, Lublin 1999, s. 105–116; *idem*, *Lubelscy historycy prawa ze szkoły lwowskiej – po 1918*

fesor Józef Mazurkiewicz. Większość jego osiągnięć naukowych przypada na czas zatrudnienia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (1949–1974), jednak początki działalności naukowej i dydaktycznej Profesora są związane z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. Tu bowiem odbywał studia, a następnie – choć na krótko – związał się zawodowo ze swą *Alma Mater*.

Po ukończeniu w 1922 r. Gimnazjum Państwowego im. Stanisława Staszica w Lublinie i po uzyskaniu świadectwa dojrzałości J. Mazurkiewicz podjął studia na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych Uniwersytetu Lubelskiego². W aktach personalnych znajdujących się w Archiwum Uniwersyteckim KUL zachował się adresowany do Rektora kwestionariusz, datowany na 20 września 1922 r., zawierający prośbę o przyjęcie „w poczet słuchaczy zwyczajnych”³. Przebieg studiów można odtworzyć na podstawie wykazu zajęć, na które uczęszczał. Wykaz ten, znajdujący się w aktach J. Mazurkiewicza z lat studiów, zawiera także nazwiska prowadzących poszczególne zajęcia, liczbę godzin oraz wynik egzaminu końcowego po poszczególnych latach studiów. Wśród przedmiotów wykładanych na I roku studiów J. Mazurkiewicz miał okazję uczęszczać na wykład z prawa rzymskiego prowadzony przez ks. dr. Henryka Insadowskiego (w wymiarze 6 godzin tygodniowo), a także z historii ustroju Polski oraz z historii sądowego prawa polskiego (po 3 godziny), prowadzony przez prof. Józefa Rafacza. W wykazie zaznaczono, iż student Mazurkiewicz „naddo przesłuchał następujące przedmioty: Prof. P. Dąbkowski, Historia prawa na Zachodzie Europy”⁴. Z odrębnego uwzględnienia tego ostatniego wykładu można wnioskować, że był on traktowany jako zajęcia nadobowiązkowe, a zatem J. Mazurkiewicz uczęszczał na wykłady lwowskiego profesora pod wpływem – jak można sądzić – kształtujących się już wtedy zainteresowań historią prawa. Przypuszczenie to znajduje potwierdzenie również w wyborze seminarium, tj. historii prawa na Zachodzie Europy, które prowadził wówczas prof. J. Rafacz⁵. Zauważyć należy, że wybór

roku, [w:] *Nauki prawne pomiędzy tradycją a współczesnością. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Longchamps de Brier w 70. rocznicę śmierci*, red. A. Dębiński, M. Pyter, B. Czech-Jeziarska, Lublin 2011, s. 121–138.

² Nazwę Katolicki Uniwersytet Lubelski nadano lubelskiej uczelni oficjalnie 2 marca 1928 r., kiedy rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego został zatwierdzony jego statut. Od początku jednak w korespondencji używano nazwy *Universitas Catholica Lublinensis*.

³ Archiwum Uniwersyteckie KUL (dalej jako: AU KUL), *Akta personalne dr. Józefa Mazurkiewicza*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Prof. J. Rafacz pracował w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim od 1919 r. Od początku zatrudnienia do 1922 r. pełnił obowiązki zastępcy profesora historii prawa polskiego na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych oraz na Wydziale Nauk Humanistycznych, zaś w latach 1922–1924 – profesora nadzwyczajnego historii ustroju Polski i dawnego prawa sądowego na tych wydziałach, wykładając oba wymienione przedmioty (G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicki*

proseminariów i seminariów obowiązywał studentów już od I roku studiów, a ponieważ historia ustroju i prawa była wykładana na tym roku, studentom łatwiej było dokonać wyboru spośród dyscyplin, z którymi mieli okazję zapoznać się na wykładach. Seminaria historyczno-prawne cechowały się z tego powodu szczególnie liczną frekwencją. Nie jest zatem pewne, czy J. Mazurkiewicz uczęszczał na seminarium prof. Rafacza pod wpływem ugruntowanych już zainteresowań naukowych, skoro – jak wynika z powołanego wykazu – na II roku studiów wybrał seminarium ze statystyki prowadzone przez prof. L. Waćsizakowskiego, zaś na III i IV roku – seminarium z polityki społecznej u ks. prof. A. Szymańskiego. Zarazem jednak, będąc studentem II roku, kontynuował uczęszczanie na dodatkowy wykład prof. P. Dąbkowskiego historia prawa na Zachodzie Europy (na III roku studiów przedmiot ten, prowadzony przez dr. B. Gruzewskiego⁶, figuruje już w cytowanym wykazie wśród przedmiotów podstawowych). Każdy rok studiów kończył się wówczas państwowymi egzaminami⁷. Ponieważ Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nie miało możliwości powołania komisji na uniwersytetach prywatnych, do których należał Uniwersytet Lubelski, władze Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych zwróciły się do Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Jana Kazimie-

Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym, t. 2, Lublin 1996, s. 190). Pracę w KUL zakończył w 1924 r., gdyż podjęte w 1922 r. obowiązki kierownika Katedry Dawnego Polskiego Prawa Sądowego i Historii Ustroju Dawnej Polski w Uniwersytecie Warszawskim uniemożliwiły mu prowadzenie zajęć na lubelskiej uczelni (M. Dyjakowska, *Historia ustroju i prawa w KUL w okresie międzywojennym*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Lublin 2008, s. 347–348; W. Bednaruk, *Józef Rafacz*, [w:] *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.S. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2008, s. 424–425).

⁶ W *Spisie wykładów i wykazie instytucji uniwersyteckich* za rok akademicki 1924/1925 (Lublin 1925) jako wykładowca tego przedmiotu figurował nadal prof. P. Dąbkowski; dr B. Gruzewski został wskazany jako wykładowca historii ustroju Polski i historii prawa sądowego polskiego.

⁷ W myśl wydanego 16 października 1920 r. rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych (Dz.Urz. Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, nr 22, poz. 140) po każdym z czterech lat studiów studenci winni złożyć egzaminy roczne z przedmiotów obowiązkowych wskazanych w rozporządzeniu (§ 1), a złożenie czterech egzaminów rocznych uprawniało do otrzymania dyplomu i tytułu magistra prawa (§ 5). Skład komisji, ustalany oddzielnie dla każdego roku, wybierano na posiedzeniach rad wydziałowych, a następnie przesyłano do zatwierdzenia Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W skład komisji wchodził z urzędu profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni, wykładający przedmioty egzaminacyjne; na wniosek Rady Wydziału Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mógł mianować innych członków komisji, niewykładających na wydziale (§ 6). Egzaminy roczne odbywały się pomiędzy 15 czerwca a 7 lipca, natomiast pomiędzy 22 września a 1 października przeprowadzano „egzaminy poprawcze” oraz egzaminy dla studentów, którzy z usprawiedliwionych powodów nie mogli do nich przystąpić w terminie przedwakacyjnym (§ 5).

rza z prośbą o utworzenie komisji złożonej z profesorów lwowskich i lubelskich⁸. Egzaminacje odbywały się początkowo we Lwowie, lecz minister K. Kumaniecki jeszcze w 1922 r. zgodził się na Lublin jako miejsce posiedzeń komisji. Mimo to niejednokrotnie zdarzało się, że wskutek różnego rodzaju przeszkód, uniemożliwiających przyjazd członków komisji egzaminacyjnej do Lublina, studenci byli zmuszeni udać się do Lwowa.

W 1927 r., po złożeniu egzaminów państwowych, J. Mazurkiewicz uzyskał dyplom magistra prawa. W latach 1926–1929 studiował ponadto historię na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL. W tym czasie odbywał też aplikację sądową, którą zakończył, składając egzamin sędziowski, a po odbyciu służby wojskowej odbył aplikację adwokacką, uwieńczoną egzaminem adwokackim w 1934 r.⁹

Jeszcze w czasie studiów J. Mazurkiewicz opublikował rozprawkę *Zagadnienie pracy w konstytucjach powojennych* (Lublin 1926). Ponieważ, jak podkreślił we wstępie, nie można uznać pracy jedynie za towar, niepowiązany z człowiekiem, pojawiły się pojedyncze przepisy, a z czasem ustawodawstwo regulujące stosunki pracy. Przepisy dotyczące pracy pojawiły się także w ustawach zasadniczych. O ile jednak dawniejsze konstytucje, tj. powstałe przed wojną światową, ujmowały prawo do pracy i wolność pracy jedynie od strony wolności obywatelskich, o tyle w czasach nowszych konieczne stało się uregulowanie pozytywnej działalności państwa (m.in. ochrona pracy, ubezpieczenia społeczne – s. 7). W tym kontekście autor poddał analizie kilkanaście konstytucji powojennych, w tym polską. Szczegółowe rozważania poprzedził podziałem konstytucji na trzy grupy: regulujące zagadnienia pracy „bardziej szczegółowo i zasadniczo”, zawierające tylko „fragmentaryczne przepisy” i wreszcie „nie zawierające takich regulacji”. Podkreślał zarazem dwojakie traktowanie pracy w konstytucjach: wyłącznie jako czynnik ekonomiczny bądź też jako zarazem czynnik ludzki (s. 8–10). W zakończeniu autor opowiedział się wyraźnie za drugim ujęciem, ponieważ pozwala ono na powiązanie pracy z etyką: „[...] gdyż dopiero po uznaniu w pracy czynnika ludzkiego może być mowa o ochronie wartości moralnych [...]. Bez moralnej oceny zjawisk gospodarczych uznanie opieki nad pracą byłoby tylko ochroną siły roboczej i zabezpieczeniem gospodarstwa narodowego przed brakiem rąk roboczych, ewentualnie wynagrodzeniem za utraconą zdolność do

⁸ A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, [w:] *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski, Lublin 1969, s. 34–35; B. Czech-Jeziarska, *Uniwersytet Jana Kazimierza w tworzeniu państwowej komisji egzaminacyjnej dla studentów prawa lubelskiej uczelni*, [w:] *Nauki prawne pomiędzy tradycją a współczesnością...*, s. 202.

⁹ Życiorys podpisany przez J. Mazurkiewicza oraz *Karta indywidualna* [w:] *Akta personalne dr. Józefa Mazurkiewicza*. Zob. także: W. Ćwik, *Profesor dr Józef Mazurkiewicz – sylwetka naukowca*, „Rocznik Lubelski” 1974, R. 17, s. 309; *idem*, *Józef Mazurkiewicz (1904–1977)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1978, t. 30, z. 2, s. 300; J. Reder, *Prof. dr Józef Mazurkiewicz (14 IX 1904 – 5 X 1977)*, „Rocznik Lubelski” 1979, R. 21, s. 188.

pracy” (s. 35). Wskazując na znaczne różnice uregulowań zawartych w poszczególnych ustawach zasadniczych, zwracał uwagę na specyfikę pod tym względem konstytucji Rosji sowieckiej z 1918 r., z jednej strony uznającej pracę za obowiązek wszystkich obywateli, a z drugiej pojmującej prawo do pracy jako podmiotowe prawo obywatela względem państwa, co z kolei wynikało z niespotykanych w innych państwach zasad ustrojowych¹⁰. Autor skonkludował wreszcie, że wprawdzie większość konstytucji zawiera regulacje dotyczące pracy, lecz brak takich regulacji nie musi świadczyć o „ubóstwie ustawodawstwa socjalnego w danym kraju”, gdyż – jak np. w Austrii – są one obecne w ustawach szczegółowych (s. 40).

W 1933 r. ukazała się kolejna publikacja J. Mazurkiewicza zatytułowana *Ustawy amortyzacyjne w dawnej Polsce*¹¹. Powstała ona – jak twierdzi W. Witkowski – z inspiracji prof. P. Dąbkowskiego, z którym J. Mazurkiewicz utrzymywał po ukończeniu studiów kontakt „seminaryjny” – lwowski uczyony pisał o tytułowym zagadnieniu w *Prawie prywatnym polskim*, zaś zadaniem, jakie postawił przed sobą jego uczeń, było gruntowne przebadanie tematu¹². Do dzieła P. Dąbkowskiego nawiązał zresztą autor we wstępie swej publikacji, wskazując, iż „Przepisy ustaw amortyzacyjnych są tam przedstawione w całości i odpowiednio usystematyzowane. Poza podaniem systemu ograniczeń autor porusza także kwestję przyczyn ustaw amortyzacyjnych” (s. 11). Cele badawcze, jakie J. Mazurkiewicz zamierzał osiągnąć, to ukazanie genezy omawianych ustaw, ich rzeczywistego zakresu, ich rozwoju historycznego oraz stosowania w praktyce (s. 13).

Genezy tytułowych ustaw J. Mazurkiewicz upatrywał przede wszystkim w przewadze politycznej szlachty nad pozostałymi stanami, w obawie szlachty przed powiększaniem się majątności kościelnych oraz w rozwoju gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, ze względu na którą duchowieństwo i szlachta rywalizowały w pozyskiwaniu jak największych obszarów dóbr ziemskich (s. 17–20). Autor, wykazując, że pierwszą ustawą amortyzacyjną była konstytucja z 1635 r., podjął polemikę z głoszonym m.in. przez P. Dąbkowskiego poglądem na rzecz uznania za ustawę tego rodzaju konstytucji z 1631 r. (s. 27–29). Wyróżnił następnie ograniczenia Kościoła wynikające z ustaw amortyzacyjnych ze względu na ich treść (zakaz nabywania przez Kościół i stan duchowny dóbr nieruchomości

¹⁰ „Jest to zrozumiałe ze względu na ustrój państwowy. Skoro władze państwowe stoją na czele gospodarstwa narodowego, kierują wytwarzaniem i rozdziałem dochodu społecznego i wskutek tego są uprawnione do nałożenia na obywateli obowiązku pracy, w poszczególnych wypadkach określanego przez władze administracyjne, to obywatelom musi przysługiwać prawo do pracy, prawo żądania od tychże władz państwowych, aby im zapewniły możliwość pracy i zarobku [...]. Stąd wynika, że w normalnych warunkach państwo nie dostarcza pracy, lecz tylko w razie jej braku ma ułatwić jej znalezienie, względnie dać utrzymanie” (s. 36–37).

¹¹ Rozprawa została wydana w lwowskim „Pamiętniku Historyczno-Prawnym” 1933, R. 12, z. 1. Czasopismo to powstało z inicjatywy prof. P. Dąbkowskiego, który chciał umożliwić młodemu pracownikom nauki publikowanie ich prac.

¹² W. Witkowski, *Lubelscy historycy prawa ze szkoły lwowskiej...*, s. 134.

w ogólności; ograniczenia przy tworzeniu fundacji i zakładów; ograniczenia przy nabywaniu dóbr prawem zastawu; ograniczenia spadkowe osób zakonnych oraz ograniczenia co do posagów wnoszonych na rzecz klasztorów; ograniczenia przy przechodzeniu dóbr drogą dawności; przepisy dotyczące bliższosci prawa¹³ – s. 30). Wśród ustaw amortyzacyjnych największe znaczenie należy przypisać – zdaniem J. Mazurkiewicza – pierwszej z nich, tj. konstytucji z 1635 r., późniejsze konstytucje nie wniosły bowiem istotniejszych zmian w kwestii wymienionych wyżej ograniczeń (s. 33). Autor przedstawił w dalszej kolejności sankcje prawne tytułowych ustaw, zaliczając do nich: odmowę wpisu do ksiąg przez urzędy, nieważność aktu z mocy samego prawa, rozszerzenie prawa bliższosci na osoby obce, konfiskatę dóbr oderwanych od stanu rycerskiego, specjalne wynagradzanie delatorów informujących o naruszeniu ustaw oraz konfiskatę dóbr dziedzicznych urzędników dokonujących zabronionych ustawami wpisów (s. 42–43).

Dalsza część rozważań jest poświęcona poglądom szlachty na wprowadzanie i obostrzanie ustaw amortyzacyjnych. Autor omówił argumenty na rzecz zasadności tych ustaw, prezentowane przez szlachtę na sejmach, sejmikach, zjazdach i w piśmiennictwie (s. 44 i n.). Jednym z przytaczanych argumentów było uchylanie się przez duchowieństwo od obowiązku służby wojskowej, przywiązanego do dóbr ziemskich, a przez to osłabianie sił obronnych Rzeczypospolitej (s. 48), jednak – jak zauważył autor wcześniej (s. 14–15) – w XVII w. miał on już tylko znaczenie propagandowe. Inny zarzut dotyczył zubożenia skarbu publicznego o opłaty od transakcji nieruchomościami, których Kościół nie dokonywał (s. 50). Wysuwano wreszcie argument natury ekonomicznej – nabywając dobra ziemskie, duchowieństwo „pozostawiało szlachtę wprost bez warsztatu pracy” (s. 50). Wskazywano, iż zubożenie szlachty obróci się ostatecznie przeciw Kościołowi, gdyż przyczyni się do niemożności finansowania wielu instytucji kościelnych i obrony Kościoła (s. 52). J. Mazurkiewicz przedstawił także argumenty wysuwane przez duchowieństwo przeciwko tytułowym ustawom, zaznaczając, iż ze względu na przewagę szlachty w życiu publicznym, stan duchowny mógł co najwyżej składać protesty i powoływać się na powagę Stolicy Apostolskiej (s. 56). Niewielkie znaczenie w walce z ograniczeniami w nabywaniu dóbr miały uchwały synodalne, również ze względu na brak reprezentacji duchowieństwa w izbie poselskiej, dlatego swe stanowisko duchowieństwo wyrażało przede wszystkim w publikacjach książkowych (s. 57). I tak kwestionowano prawomocność niektórych ustaw pod względem formalnym jako uchwalonych bez zgody stanu duchownego. Wykazywano też bezzasadność zarzutów szlachty co do osłabienia przez duchowieństwo sił obronnych Rzeczypospolitej, gdyż opłaca ona podatek na wojsko, a pospolite ruszenie utraciło swe dawne znaczenie; ustawy amortyza-

¹³ To ostatnie ograniczenie, wprowadzone konstytucją z 1635 r., polegało na możliwości nabycia przez któregośkolwiek szlachcica dóbr szlachcica wstępującego do zakonu, jeśli nikt z jego krewnych nie skorzystał z prawa pierwokupu (s. 41).

cyjne stanowią ponadto pogwałcenie wolności obywatelskich – zarówno prawa do swobodnego nabywania dóbr, jak i prawa do takiegoż rozporządzania dobrami przez szlachcica. W XVIII w. dodatkowo uzasadniano powyższy zarzut naruszeniem prawa natury, opierającego się na idei przyrodzonej wolności i własności majątku. Wykazywano, że ustawy amortyzacyjne były wręcz sprzeczne z moralnością, uniemożliwiając spełnianie dobrych uczynków; jako niesłuszne wskazywano również opinie o nadmiernej wartości majątków kościelnych. Wreszcie dobra materialne w rękach Kościoła nie idą na marne, ale są niezbędne dla szerzenia chwały Bożej (s. 57–62).

W kolejnej części pracy autor starał się ukazać funkcjonowanie ustaw amortyzacyjnych w praktyce, w szczególności zaś próbował odpowiedzieć na pytanie, „czy [...] były w sposób dokładny wykonywane, a jeśli nie, to w jakiej mierze je obchodzono” (s. 63). Odpowiedzi tej udzielić można, zdaniem autora, nie tyle na podstawie wpisów do ksiąg grodzkich czy ziemskich, gdyż materiał ten nie zachował się w zadowalającej ilości, co w oparciu o sam tekst ustaw oraz o wypowiedzi szlachty na sejmach, sejmikach i zjazdach dotyczące ich naruszania przez stan duchowny. I tak w części ustaw jako motyw ich uchwalenia wskazano naruszanie podobnych ustaw w przeszłości, a w powołanych w rozprawie laudach sejmikowych domagano się ich przestrzegania i anulowania sprzecznych z nimi czynności. W opinii autora o prawdziwości zarzutów szlachty odnośnie do obchodzenia ustaw amortyzacyjnych świadczą m.in. podawane w niektórych uchwałach sejmikowych konkretne przykłady tego rodzaju działań (s. 68). W końcowej części pracy autor podjął próbę zestawienia ustaw amortyzacyjnych w dawnej Rzeczypospolitej z analogicznymi ustawami na zachodzie Europy (zwłaszcza w Niemczech), składającej się wówczas z wielu zróżnicowanych ustrojowo i obszarowo państw¹⁴. Spostrzeżenie, iż ustawy te funkcjonowały już od średniowiecza zarówno w niemieckich państwach katolickich, jak i w późniejszym czasie – w mniejszym stopniu – w protestanckich, autor zilustrował omówieniem tych ustaw w takich państwach, jak Bawaria, Prusy i Wirtembergia, by przejść do konkluzji, że „porównanie niemieckich ustaw amortyzacyjnych z ustawami polskimi ustala szereg analogij wzajemnych” (s. 72)¹⁵.

Omawiana rozprawa została przygotowana w związku z ubieganiem się J. Mazurkiewicza o stopień doktora, lecz zamiar ten zrealizował on dopiero po II wojnie światowej, w 1946 r. Rodzi się w związku z tym pytanie o przyczynę tak

¹⁴ Jak zauważył J. Mazurkiewicz, szczególnie cenne dla ustaleń dotyczących ustaw amortyzacyjnych w Polsce będzie przyjrzenie się rozwiązaniom niemieckim, gdyż właśnie tam „różnorodność warunków pozwala szerzej porównać na ich tle rozwój ustaw amortyzacyjnych i daje większą możliwość oceny, jakie znaczenie miało wyznaczenie, stosunek do Kościoła, położenie polityczno-gospodarcze i inne czynniki w kwestji rozrostu ustaw amortyzacyjnych, a przez to ugruntować ich charakter, uwzględnić momenty społeczno-gospodarcze, polityczne, względnie religijne” (s. 69).

¹⁵ Do analogii tych autor zaliczył: podobny czas ożywienia ruchu amortyzacyjnego (XVI i XVII w.), ich genezę i przyczyny oraz zakres treściowy.

dłuższej zwłoki. Z materiałów archiwalnych wynika, iż jedną z przyczyn mógł być zatarg, jaki w 1933 r. istniał pomiędzy wydziałami prawa w Lublinie i we Lwowie. W tym czasie nie było możliwe uzyskanie stopnia doktora na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL, dlatego kandydaci zdawali egzaminy państwowe na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza. Wspomniany konflikt rozpoczął się od rozwiązania w 1932 r. umowy o pracę w KUL z dr. B. Grużewskim, absolwentem i doktorem lwowskiej uczelni, wykładającym historię ustroju i prawa Polski, z powodu opieszałości w staraniach o uzyskanie habilitacji. Dziekan A. Szymański uznał, że z jego karierą naukową koliduje kariera urzędnicza, odbył jednak z dr. Grużewskim rozmowę, proponując mu dobrowolne odejście. Dr Grużewski zdecydowanie odmówił, zarazem jednak nie zagwarantował, że w ciągu dwóch najbliższych lat uzyska habilitację. Zwolnienie dr. Grużewskiego wywołało gwałtowny protest lwowskiego Wydziału Prawa. Jak wspomina dziekan A. Szymański, „Po wakacjach zrobiła się niesłychana awantura. Abraham zaprotestował przeciw zmianom, zagroził, że studentów nie dopuści do egzaminu. Odpowiedziałem jemu i p. Pazdrze, że w takim razie sprawę przeniesiemy do Ministerstwa [...]. Pan Longchamps chciał jakoś sprawę załagodzić, ale Abraham nie chciał w ogóle ze mną o tem rozmawiać”¹⁶. W relacji dziekana Szymańskiego z dalszego ciągu konfliktu pod datą 8 czerwca 1933 r. pojawiła się następująca informacja: „Były nasz student Mazurkiewicz miał zdawać we Lwowie doktorat prawa. P. Dąbkowski powiadomił go, że między Lublinem i Lwowem jest wojna i dlatego lepiej będzie dla niego, aby przyjechał na egzamin dopiero jesienią”¹⁷. Zapewne J. Mazurkiewicz nie zdecydował się wówczas na skorzystanie z rady prof. Dąbkowskiego, a kolejnym utrudnieniem w przystąpieniu do egzaminów była też prowadzona od 1934 r. praktyka adwokacka i praca w Wojewódzkiej Komisji Opieki Społecznej w charakterze okręgowego opiekuna społecznego oraz sekretarza tej komisji. Co więcej, Rada Adwokacka podjęła w marcu tego roku uchwałę o skierowaniu J. Mazurkiewicza, wówczas jeszcze aplikanta, do pracy poza Lublinem, co wiązałyby się z koniecznością zmiany miejsca zamieszkania. Zachowany w dokumentacji dotyczącej doktoratu J. Mazurkiewicza wyciąg z protokołu posiedzenia Rady Adwokackiej z dnia 17 kwietnia świadczy o tym, iż zainteresowany odwołał się od tej decyzji, dlatego na posiedzeniu zdecydowano się zasięgnąć opinii rektora KUL i prof. P. Dąbkowskiego (zapewne jako opiekuna naukowego) „co do konieczności pobytu petenta w Lublinie dla prowadzenia prac naukowych oraz dla złożenia egzaminu dla uzyskania stopnia doktorskiego”. W datowanej na 22 maja 1934 r. odpowiedzi rektor, ks. prof. A. Szymański, poparł prośbę J. Mazurkiewicza:

¹⁶ Tak ostra reakcja profesorów lwowskich pozostała dla dziekana A. Szymańskiego niezrozumiała: „Cały zatarg powstał z powodu p. Grużewskiego i do dzisiaj nie wiem naprawdę, dlaczego. Chodziło o pensję, to jasne, ale dlaczego Lwów tak go poparł?” (Biblioteka Uniwersytecka KUL, Zbiory Specjalne, Dział Rękopisów, rkps 246, *Zapiski ks. A. Szymańskiego*, z. 2, s. 60–61).

¹⁷ *Ibidem*, s. 70–71.

[...] uprzejmie powiadamiam, że p. Józef Mazurkiewicz wydrukował rozprawę doktorską p.t. „Ustawy amortyzacyjne w dawnej Polsce” i powinien teraz zdawać egzamin ustny, co po wyjeździe z Lublina na prowincję będzie prawie niemożliwe. Nadto p. Mazurkiewicz pisze rozprawę historyczną na temat „Instytucja kata miejskiego w Lublinie” w porozumieniu z prorektorem L. Białkowskim, dyrektorem archiwum państwowego. Wyjazd z Lublina uniemożliwiłby wykończenie tej pracy.

W ostatnim akapicie rektor podkreślił konieczność wsparcia prawników-praktyków rozwijających swe pasje naukowe: „Pozwalam sobie wypowiedzieć opinię, że ci młodzi praktycy, którzy mimo zajęć zawodowych, oddają się pracy naukowej, zasługują na to, aby im ułatwić realizację tych zainteresowań naukowych”¹⁸.

Ponowne starania o uzyskanie stopnia naukowego J. Mazurkiewicz podjął dopiero, powróciwszy z niemieckiej niewoli, do której trafił po kampanii wrześniowej, służąc w VIII lubelskim pułku piechoty legionów. Jak wynika z pisma skierowanego przezeń do Rady Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL z dnia 6 marca 1946 r., wcześniejsze uzyskanie stopnia uniemożliwił wybuch wojny¹⁹. W 1946 r. doktoryzował się na podstawie rozprawy o ustawach amortyzacyjnych. Jako formalny promotor wystąpił ks. bp prof. P. Kałwa. Recenzentami byli: prof. L. Halban z Wydziału Prawa Kanonicznego KUL oraz prof. L. Białkowski z Wydziału Nauk Humanistycznych KUL. Recenzenci wysoko ocenili rozprawę, podkreślając, iż stanowi ona cenne uzupełnienie stanu badań historycznoprawnych. Prof. Halban stwierdził, że

Mgr Mazurkiewicz zebrał sumiennie cały materiał ustawowy i należycie go omówił. Zapoznaje nas również z licznymi głosami zwolenników amortyzacji, jak i jej przeciwników, obrońców nieograniczonej swobody nabywania dóbr przez Kościół i duchowieństwo. Praca została napisana żywo, z dokładnym uwzględnieniem literatury polskiej, odznacza się przy tym jasnością wykładu i dobrym wyzyskiwaniem źródeł. Dla nauki naszej stanowi ona pożądaną przyczynę, wartościowy nie tylko dla historii prawa polskiego, ale i dla historii stosunku Kościoła i państwa w dawnej Rzeczypospolitej²⁰.

Prof. Białkowski w konkluzji obszernej, bo sześciostronicowej, recenzji wyraził przekonanie, że

¹⁸ Pismo Rektora KUL do Rady Adwokackiej w Lublinie z 22 maja 1934 r., [w:] AU KUL, sygn. PE 901, *Mazurkiewicz Józef Doktorat*.

¹⁹ Pismo J. Mazurkiewicza do Rady Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL z 26 marca 1946 r., [w:] *akta personalne dr. Józefa Mazurkiewicza*. We własnoręcznie napisanym życiorysie, datowanym na dzień 9 lutego 1946 r., J. Mazurkiewicz również nadmienił, że przed wybuchem wojny nie zdążył złożyć egzaminów doktorskich. Zapewne powodem zwłoki była nie tylko wspomniana w życiorysie praktyka adwokacka, ale także sprawowanie funkcji posła do Sejmu od 1938 r. (Życiorys z dnia 9 lutego 1946 r., [w:] *Mazurkiewicz Józef Doktorat*). Zob. także: W. Ćwik, *Profesor dr Józef Mazurkiewicz...*, s. 309; *idem, Józef Mazurkiewicz (1904–1977)*, s. 300; J. Reder, *op. cit.*, s. 189.

²⁰ Recenzja prof. L. Halbana, [w:] *Mazurkiewicz Józef Doktorat*.

[...] p. Mgr Mazurkiewicz osiągnął zamierzony cel. Wyjaśnił w zasadzie genezę ustaw amortyzacyjnych, wskazując czynniki gospodarcze, jakie je wywołały, oraz czynniki polityczno-ustrojowe, które ich realizację umożliwiły. Zanalizował poprawnie i usystematyzował ich treść prawną, korygując niektóre błędne poglądy, jakie dotąd w nauce historyczno-prawnej co do tych ustaw panowały. Przedstawił należycie proces ewolucyjny tych ustaw, wykorzystując krytycznie źródła i literaturę polemiczną zainteresowanych w sporze czynników społecznych. Te osiągnięcia merytoryczne zostały przedstawione w poprawnej formie metodycznego wykładu naukowego²¹.

Obaj recenzenci zwrócili zarazem uwagę na słabsze strony rozprawy. W opinii prof. Halbana autor dysertacji w niedostatecznym stopniu uwzględnił literaturę niemiecką i francuską, co nie pozwoliło mu znaleźć uzasadnienia dla faktów, których istnienie jedynie odnotował²². Z kolei prof. Białkowski wskazał na popełnione przez doktoranta błędy, „których źródła należy się dopatrywać w niedostatecznej znajomości kanonistyki, w szczególności tych przepisów prawa kanonicznego, które regulują sprawy majątkowe kościelne i sprawy beneficjalne [...]”. Również niedostateczne uwzględnienie przepisów prawa kanonicznego w odniesieniu do zdolności prawnej zakonników nie pozwoliło autorowi na całkowite wyświetlenie poruszanych przez niego problemów²³. Pomimo powyższych uwag obaj recenzenci wyrazili pozytywną ocenę rozprawy i wnioskowali o dopuszczenie jej autora do egzaminu ustnego. Egzamin ten odbył się 6 sierpnia 1946 r.²⁴, a przedmiotami wskazanymi przez doktoranta były historia prawa polskiego jako „przedmiot główny” oraz prawo kościelne jako „przedmiot poboczny”²⁵. W Archiwum Uniwersyteckim KUL zachował się odpis dyplomu doktorskiego, datowany na dzień 7 sierpnia 1946 r.²⁶

Tematyką badawczą szczególnie bliską Profesorowi były dzieje ustroju i prawa Lublina, a szereg publikacji z tej dziedziny zapoczątkował artykuł *Ostatnie lata hipoteki dawnej Polski w Lublinie*, opublikowany w 1935 r.²⁷ W oparciu

²¹ Recenzja prof. L. Białkowskiego, [w:] *Akta personalne dr. Józefa Mazurkiewicza*. Uczeń Profesora Mazurkiewicza, W. Ćwik, w biogramie opublikowanym po śmierci swego mistrza podkreślił nieprzemijającą aktualność jego publikacji, która – według niego – stanowi „do dziś najbardziej w naszej literaturze gruntowne studium poświęcone przedsięwziętym przez sejm szlachecki w XVII i XVIII w. ograniczeniom majątkowym kościoła katolickiego. Sumienną analizę ustaw – począwszy od pierwszej z 1635 r. – przeprowadzono z uwzględnieniem realiów społeczno-gospodarczych ówczesnej Rzeczypospolitej. Doceniając walor ujęć komparatystycznych, autor wskazał na podobne ograniczenia majątkowe kościoła w państwach niemieckich, charakteryzując ustawy amortyzacyjne w Bawarii, Wirtembergii i Prusach”. W. Ćwik, *Józef Mazurkiewicz (1904–1977)*, s. 299.

²² Recenzja prof. L. Halbana, [w:] *Mazurkiewicz Józef Doktorat*.

²³ Recenzja prof. L. Białkowskiego, [w:] *Akta personalne dr. Józefa Mazurkiewicza*.

²⁴ Protokół [sic!] ze ścisłego egzaminu doktorskiego Mgra Józefa Mazurkiewicza dnia 6 sierpnia 1946 r., [w:] *Mazurkiewicz Józef Doktorat*.

²⁵ Podanie J. Mazurkiewicza do Rady Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie, [w:] *Mazurkiewicz Józef Doktorat*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Głos Sądownictwa” 1935, nr 2, s. 113–116.

o źródła znajdujące się w Archiwum Państwowym w Lublinie autor ustalił, iż w latach pozostawania Lublina pod zaborem austriackim nie dokonały się istotniejsze zmiany odnośnie do dokonywania wpisów w księgach sądowych miejskich (zakładanych na wzór ksiąg ziemskich i grodzkich), opartych wciąż na dawnym prawie polskim. Analizie zostały poddane formuły i język wpisów, stan społeczny osób wnoszących o wpisy oraz przedmioty czynności hipotecznych.

W okresie pracy Profesora Mazurkiewicza w KUL ukazały się dwie kolejne publikacje poświęcone powyższej tematyce. W rozprawie *Początki ustroju cechowego w Lublinie* (Lublin 1948) autor wykazał, że powstanie cechów rzemieślniczych nastąpiło znacznie wcześniej, niż wskazują daty pierwszych znanych statutów cechowych, gdyż „powstawały jako twory faktyczne bez oddzielnych aktów prawnych o charakterze konstytutywnym” (s. 17). Udowodnił także, iż – z nielicznymi wyjątkami – „nie znajdujemy specjalnych odrębności charakteryzujących cechy lubelskie” w porównaniu z innymi miastami (s. 23). Wreszcie w artykule „*Powiaty w dawnych księgach miejskich Lublina i miast sąsiednich*”²⁸ podjął próbę wyjaśnienia znaczenia tytułowego terminu. Poddając analizie materiały źródłowe z terenu Lubelszczyzny (Lublin, Markuszów, Lubartów), autor skonkludował, że powiat nie jest nazwą okręgu terytorialnego, lecz stanowi synonim terminu „wiec” bądź „zgromadzenie sądowe” (s. 181), spotykane w księgach miejskich wyrażenie „sąd powiatkowy” należy zatem rozumieć nie jako rodzaj sądu miejskiego, lecz jako – ogólnie – posiedzenie sądowe.

23 czerwca 1949 r. Minister Oświaty podjął decyzję o likwidacji Sekcji Prawnej w ramach Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL. W roku akademickim 1949/1950 zakazano przeprowadzenia naboru na I rok studiów, w ten sposób – po ukończeniu w kolejnych latach studiów przez wyższe roczniki – rok akademicki 1951/1952 miał być ostatnim rokiem działalności Sekcji Prawnej²⁹. W tej sytuacji J. Mazurkiewicz od 1 września 1949 r. podjął pracę na powstałym właśnie Wydziale Prawa UMCS, gdzie kierował Katedrą Historii Ustroju i Prawa Polskiego (od 1950 r. noszącą nazwę Katedra Historii Państwa i Prawa Polskiego).

BIBLIOGRAFIA

- Bednaruk W., *Józef Rafacz*, [w:] *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.S. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2008.
- Czech-Jeziarska B., *Uniwersytet Jana Kazimierza w tworzeniu państwowej komisji egzaminacyjnej dla studentów prawa lubelskiej uczelni*, [w:] *Nauki prawne pomiędzy tradycją a współczesnością. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Longchamps de Bériet w 70. rocznicę śmierci*, red. A. Dębiński, M. Pyter, B. Czech-Jeziarska, Lublin 2011.

²⁸ „Roczniki Nauk Społecznych Towarzystwa Naukowego KUL” 1949, s. 173–181.

²⁹ Zob. szerzej: A. Mezglewski, *Okoliczności likwidacji przez władze komunistyczne Sekcji Prawa w 1952 roku*, [w:] *Prawo, kultura, uniwersytet...*, s. 57–69.

- Ćwik W., *Józef Mazurkiewicz (1904–1977)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1978, t. 30, z. 2.
- Ćwik W., *Profesor dr Józef Mazurkiewicz – sylwetka naukowca*, „Rocznik Lubelski” 1974, R. 17.
- Dyjakowska M., *Historia ustroju i prawa w KUL w okresie międzywojennym*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Lublin 2008.
- Karolewicz G., *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2, Lublin 1996.
- Mezglewski A., *Okoliczności likwidacji przez władze komunistyczne Sekcji Prawa w 1952 roku*, [w:] *Prawo, kultura, uniwersytet. 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, red. A. Dębiński, Lublin 1999.
- Reder J., *Prof. dr Józef Mazurkiewicz (14 IX 1904 – 5 X 1977)*, „Rocznik Lubelski” 1979, R. 21.
- Witkowski W., *Lubelscy historycy prawa: Leon Halban, Witold Sawicki i Józef Mazurkiewicz*, [w:] *Prawo, kultura, uniwersytet. 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, red. A. Dębiński, Lublin 1999.
- Witkowski W., *Lubelscy historycy prawa ze szkoły lwowskiej – po 1918 roku*, [w:] *Nauki prawne pomiędzy tradycją a współczesnością. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Longchamps de Bérier w 70. rocznicę śmierci*, red. A. Dębiński, M. Pyter, B. Czech-Jezierska, Lublin 2011.
- Wojtkowski A., *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, [w:] *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski, Lublin 1969.

SUMMARY

The paper is devoted to studies, research and teaching of Professor Józef Mazurkiewicz, the eminent historian of law, at the Catholic University of Lublin. In 1922, he began studying at the Faculty of Law and Social-Economic Sciences. He attended a seminar on the history of law in Western Europe led by prof. Joseph Rafacz. In 1927, after the deposit of state exams, J. Mazurkiewicz received a Master's degree in law. In the years 1926–1929 he studied history at the Faculty of Humanities of the Catholic University of Lublin. At the same time he was a trainee court, which ended submitting judicial examination, and after completing his military service he completed advocate. While studying and working at the Catholic University of Lublin he wrote his publications. Also his efforts to obtain a doctor degree were discussed. On June 23, 1949, the Minister of Education decided to liquidate the Legal Section within the Faculty of Law and Social-Economic Sciences of the Catholic University of Lublin. On 1 September 1949, J. Mazurkiewicz started working at the Faculty of Law, created at the University of Maria Curie-Skłodowska, where he headed the Department of History of Political System and Law in Poland (since 1950 bearing the name of the Department of Polish History of State and Law).

Keywords: Józef Mazurkiewicz; history of law; Catholic University of Lublin